

Rejtezés Fenyőkúton

Esetbemutató és értelmezések

Ezerkilencszázhuszban és az ezt követő években történtek azok az események, amelyeket bemutatni, majd röviden interpretálni szeretnék. A helyszín: a Korond községhez tartozó egyik tanya: **Fenyőkút**, Erdély keleti felén, a Székelyföldnek nevezett régió középső részén, a legközelebbi várostól, Székelyudvarhelytől 25 kilométerre.

1918 őszéig a Székelyföld Magyarországhoz tartozott. Ezután mintegy két és fél évig tartó átmeneti állapot következett. Az első világháborút Kelet-Európának ezen a felén lezáró trianoni szerződés megkötése után Székelyföld Románia része lett. 1919-ben, a román királyi hadsereg bevonulása után előbb a városokban, majd idővel a kisebb helységekből is megvetette lábát az új állami adminisztráció. Jogi-államigazgatási szempontból egy merőben új helyzetben találta magát az itt élő magyar lakosság.

Korond közbirtokossága a Székelyföld falvainak nagy részéhez hasonlóan a falu körül található szántóföldeken kívül kiterjedt kaszáló-, legelő- és erdőbirtokkal rendelkezett. Az évszázadok folyamán a lélekszám növekedése maga után vonta a gazdálkodás mind nagyobb területre való kiterjesztését. Erdőirtással újabb kaszálókat, legelőket alakítottak ki; az extenzív gazdálkodás a XX. század elején is domináló volt. Fokozatosan megépültek az anyaközségtől hat-tíz kilométerre a véglegesen ide telepedők kialakította tanyák: Fenyőkút és Pálpataka. A század elején, 1913-ban építettek Fenyőkúton iskolát; a század első harmadában épült az unitárius és a katolikus templom. 1966-ban 652, 1992-ben 401 volt a lakosok száma; ez utóbbi időpontban 310 katolikus, 77 unitárius élt itt.

Fenyőkút lakói birtokukra gazdálkodni, Korondról kiköltözött családok - általában örökségüket elfoglaló fiatal házaspárok - voltak; vagy olyanok, akik máshonnan származtak, de itt vettek birtokot. A helyi közösség tagjait rokoni szálak kapcsolták Korondhoz. A már itt felnőtt legények szívesen hozták "lentről" feleséget; az sokkal ritkábban esett meg, hogy innen, a "hegyről" vigyék férjhez a leányt Korondra. A tágabb értelemben vett helyi - korondi, pátapataki, fenyőkúti - társadalomban két külön lokális identitás alakult ki az idők folyamán. A korondiak "hegyiekről", a tanyák lakói "otthoniakról" beszéltek, ha a másik identitását kellett hogy megnevezzék.

Ezerkilencszázhuszban vagy huszonegyben, de az első eseményt követően többször is, tehát időben elhúzódva történt meg Fenyőkúton az, amire az egykori szemtanúk mint **Tófalvi Andrásné Ravasz Juliánna rejtőzésére** emlékeznek. Az események főhőséről azt tudjuk, hogy 1903-ban született Korondon; fiatalon, tizenhat éves korában ment férjhez a Fenyőkúton lakó Tófalvi Andrásához. Katolikus vallását elhagyva, férje után az unitárius vallásra tért át. Az alább részletezendő események után visszatért a katolikus vallásra. Férje halála után a családi birtokot öröklő fiú hatására újra unitáriussá lett. Hetvenhét éves korában, 1980-ban halt meg Fenyőkúton.

A ma is élő kortársak és a fiatalabbak közül inkább azok emlékeznek a vele történetekre, akik a közeli gazdaságokban laktak. Élő szemtanú már kevés akad. Ezek beszámolóiból fogalmazható újra a fenyőkúti közösséget akkoriban igencsak foglalkoztató esemény-sorozat.

"Minden este úgy siettünk, mintha virrasztóba mentünk volna, hogy hallgassuk örökké, mit beszél."

Nem sokkal az első szülése után Tófalvi Andrásné beteg lett. Hallucinációi, víziói voltak: "muzsikálnak a padláson"; "Kendi Pistáné a fogason ül..."; "Kendi Pistáné a tehenet vezeti el..." (Kendi

Pistáné akkoriban boszorkány hírében álló asszony volt Korondon) (1). A férj előbb a szomszédokhoz fordult segítségért. Ez a segítség legelső sorban **az esemény közös értelmezése** volt.

Vélemények hangzottak el: mi is az, ami a feleséggel történt; mérlegelték, mit is kell tenni ilyen esetben. A fiatal házaspár életének olyan kritikus pillanatáról, olyan krízisről beszélhetünk ebben az esetben, amelynek előzményeit pontosan nem ismerjük. Valószínűleg voltak családi előzményei annak, hogy a férj nem vállalja, hogy egyedül ítélje meg a helyzetet, egyedül döntse el, mi is a teendője. A szomszédokkal közösen mérlegeli: lehetséges, hogy felesége betegségét mágiikus rontás okozza: valaki/valakik megcsináltatták. Az utólagosan is elfogadott diagnózis felállítása és a kezelés azonban nem a férj és nem a szomszédok dolga lesz. Valószínűleg a feleség óhajára visszaviszik Korondra, a szüleihez. Mindaddig, amíg a gyógyulás tart, ott tartózkodik - mintegy sugallva, hogy ez az ehhez megfelelőbb környezet. Megtörténik a gyógykezelés: szekérre ültetik, Mátisfalvára (kb. 40 km-re levő faluba) viszik ahhoz a gyógyítóhoz, "tudóshoz", aki eleget tesz az elvárásnak: a szülőkkel közösen megállapítja, hogy otthon Korondon, a szülői háztól nem messze lakó tudományos asszonyok csináltatták meg annak a vetélytársnőjének a kérésére, akit a férj szüleinek a véleménye szerint a legény-fiuknak el kellett volna vennie Ravasz Juliska helyett. A tudós mintegy csak megerősítette azt, amit a lány szülei amúgy is sejtettek: a lányuk azzal, hogy fenyőkúti kőrőjéhez, Tófalvi Andráshoz ment férjhez, ellenségeket szerzett, nagy kockázatot vállalt. Ők most segítenek a felgyógyulásában; újra visszaadják férjének, akinek kötelessége, hogy ezután még jobban megbecsülje.

A mátisfalvi út után, a tudós adta gyógyszer meg a hosszas szülői ápolás hatására a fiatal asszony újra egészséges lett. Akárcsak a megbetegedésnek, az ápolásnak talán egyik legfontosabb momentuma: a szülők és velük együtt a szűkebb társadalmi környezet újra-és újraértelmezi a fiatal asszony helyzetét. Mi lehetett az oka a betegségének? Miért ilyen formában jelentkezett a betegsége? Hogyan sikerült meggyógyulnia? Milyen viselkedési stratégiák segíthetik

egészsége megőrzésében? Mindez annak a **mentalitásnak: a boszorkány-ideológiának megfelelően**, amely sajátjuk. Vagyis: kinek használva, miért léptek akcióba a boszorkányok? Hogyan lehetett a rontásra ellenvarázslattal (a rontó mágiára ellenmágiával) válaszolni? Hogyan kell védekeznie ezentúl a boszorkányok tevékenysége ellen?

A felépülés után a fiatalasszony szüleitől, Korondról újra férjéhez, Fenyőkútra költözött. Egy olyan időszak következett ezután, melynek hosszúságát, a szemtanúk mai beszámolói alapján, nem lehet pontosan meghatározni. Valószínű, hogy éveken keresztül, ha nem évtizedeken keresztül alkalmanként Tófalvi Andrásné újra elrejtett. Közismert volt, hogy mi történt vele; és ami egyszer már megtörtént, az könnyen megismétlődhetett. Az egyszer eljátszott szerep újabb megelevenítéseit is meg lehetett próbálni; várakozás, ráfigyelés övezte ezeket az újabb kísérleteket. Az egyszeri alkalmak rendszerbe szerveződhetnek; az ismétlések, a sorozatossá válás ritualizálta az eseményt.

Tófalvi Andrásné tehát "elrejtett, nem tudott a világról. Hát aztán az volt az érdekes, hogy el volt rejtve. S mind a másvilágról beszélt. Még én is hallottam, volt egy Imre Ákos, akkoriban halt meg, legényül halt meg, s ő beszélt vele, ő a holttal. Én ott voltam, s ő feküdt, s hallottam, a másvilágon járt ő. Jaj, te Ákos, azt mondta neki, milyen furcsa a csizmád, milyen fényes a csizmád, hát még itt is ki lehet pucolni? Hát ki pucoltaki? S mondta, hogy András Lina. András Lina, itt egy asszony a szomszédban, meghalt volt fiatal korában... Így fekvé beszélt, elaluva. Szeme béhunyva, s az ágyba feküdt."

Tófalvi Andrásné **túlvilág-járása** közben nemcsak a közössége halottaival találkozott, s így nemcsak ezek túlvilági sorsáról beszélt. A szemtanúk beszámolói szerint "bibliai tájakon" járt: Jeruzsálem kútjából ivott; megcsodálta az üstökös csillagot. Elmondta, hogy milyen a pokol, kikkel találkozott ott, milyenek a bűnös lelkek. Egy alkalommal a halottak májából kellett ennie; ezután a túlvilág-járása után állítólag sokáig nem ette meg a húst.

A rejtezés-esemény kiemelkedő mozzanata volt a túlvilág-járás befejezése. "Hazaérkezését" hosszas utazás előzte meg. Elmondta, hol jár, melyik szomszéd településen; mérlegelte, hogy haza, a szüleihez, vagy Fenyőkútra, a férjéhez térjen vissza; elmondta, hogy éhes, jól esne az étel, amikor megérkezik. Részletezte, hogy a keresztutakat el kell hogy kerülje, mert ott lesnek rá az ellenségei, a boszorkányok. Többször is kiáltozta az uranevét. Végül "felébredett, s felült, s úgy el volt fáradva, meg volt izzadva". Volt, amikor éppen csak evett valamit, majd visszafeküdt, és megint elaludt.

Az események mindig Tófalvi Andrásné otthonában zajlottak. Férjén kívül közelebbi-távolabbi szomszédok, a fenyőkúti közösség több-kevesebb tagja asszisztált. Az eseményre felkészültek: padokat hoztak, ételt készítettek. A gazdálkodás soros teendőit is elhanyagolták: a szájukat tátó gyerekeket küldték el, hogy az állatokat megetessék. Közbeszéltek, kommentálták az elhangzottakat. Tanácsokat adtak a férjnek, hogyan viselkedjen. Ha túlzó is a mottóban idézett megállapítás, mely szerint minden este siettek, hogy "hallgassák az elrejtéseit", de lényegében a valóságnak megfelelő: az esemény élénken foglalkoztatta, résztvételre sarkallta a közösség tagjait. Ha valaki nem ült rendszeresen, minden rejtezéskor Tófalvi Andrásék házában, vagy ha csak tudott az eseményről, de soha nem vett részt - akkor is állást kellett foglalnia.

Ebben az időszakban elképzelhetetlen volt úgy élni ebben a közösségben, hogy bárkiben, adott alkalmakkor, az esemény kapcsán ne merüljön fel: mi is történik itt, az ő környezetében? Milyen okok fogadhatók el? A rendelkezésre álló magyarázatok közül melyek az elfogadhatók, melyek az elfogadhatatlanok? Az eseményekre való reagálásnak csak egyik formája, hogy az egyén mérlegel, megért. A másik formája az, hogy az egyén igazodik a társas viselkedéshez. A világon túli másvilág, a valóságon túli transzcendens valóság került itt a figyelem középpontjába. A szokatlan, furcsa, rejtélyes esemény magyarázatokat követel - hogy aztán kialakulhassanak a megnyugtató, mert mások által is elfogadott igazságok. Tófalvi Andrásné rejtezésekor, úgy tűnik, egy sors kerül a figyelem középpontjába. Valójá-

ban azonban sosem az egyedi, hanem a **közösségi sorsszerűség**, a mindenkire vonatkozó az, ami a társakat foglalja közatja.

Tófalvi Andrásné rejtezéséről ma már adatszerűen nagyon keveset lehet megtudni. Tudomásom szerint mindeddig azokról a rejtezésnek nevezett eseményekről, melyek a XX. század elején, közepén Fenyőkúton vagy a szomszédos településeken (Korondon, Pálpatakán, Atyhában) megtörténtek, nem készült sem vázlatos, sem részletes feljegyzés. Időben a mához legközelebb álló az az esemény, amely a szemtanúk szerint 1949-ben Atyhában történt. Itt Balázs Istvánné Vass Eszter nevezetű fiatalasszony rejtezett el, és "mondott, többféle olyan dolgot mondott, amik megtörténtek s béváltak"; "de úgy elrejtőzött, hogy ő magán kívül volt, s ő úgy beszélt, ez az asszony. Az ágyba le volt feküve, s ő mondott mindent, mindent. (Ott volt maga is?) Hát hogyné, jöttünk a mezőről haza, hallgattuk. Megmondta előre, hogy holnap hány óraker, mikor fog beszélni, s akkor a mezőn a munkát hagytuk ott, hogy hallám..." (2). Ugyanílyen "mondó", "jósló", "szent" asszony nyilatkozott meg a hallgatói előtt ugyancsak 1949-ben a Székelyföldön a Székelyudvarhelytől keletre fekvő Máréfalván; valamint 1951-ben vagy 1952-ben a Csíkszeredától délre fekvő Csíkszentsimonban.

Keveset lehet tudni arról, hogy Tófalvi Andrásné rejtezésének idején a népi hiedelmek milyen rendszere élt Fenyőkúton. A cselekedetét megnevező fogalmat ma is széles körben ismerik. Használni ritkán, szűk értelemben használják: aki sokáig és mélyen alszik, arra mondják, hogy elrejtezt. Ismert egy helyi szólás is: "Ne rejtezz, mint Pandi Bori", mondják azoknak, akik nehezen ébrednek meg. Ebben a használatában a szó elvesztette eredeti értelmét. Köztudott, hogy a magyar néphit bizonyos, természetfeletti erővel rendelkező személyei - táltságok, tudóságok, halottlátók - transzba, extáziába esnek. Ezt a túlvilági utazással járó cselekedetet nevezik révülésnek vagy rejtezésnek. A moldvai csángóknál például a táltság, ha a közönséges emberek számára titkos dolgokat akarnak megtudni tőle, "mint ki meg van halva, úgy elaludt, akkor úgy elrejtezt. Mikor felébredt,

akkor mondott”, vagyis válaszolt a feltett kérdésre (Diószegi 1958:95). A csíkszentdomokosi tudósasszony, amikor valamit meg akartak tudni tőle, “elaludt, elrejtőzött, akkor megjelentek a szellemek, akik rábízta, hogy mondjon, hogy mondja meg azt, amit ők mondtak neki” (Diószegi 1958:99).

A Csíkszentdomokostól légvonalban mintegy negyven kilométerre, a Székelyföld egy másik kistáján fekvő Fenyőkúton az egykori szemtanúk egyértelműen nem úgy beszéltek Tófalvi Andrásról mint tudósról, felkérésre a halottakhoz a túlvilágra utazó és azokról hírt hozó látóról. Lehetséges, hogy voltak ilyen irányú felkérések; hogy túlvilág-utazásai során ezeket az igényeket is kielégítette. De a szemtanúk szerint közössége nem erősítette meg ebben a szerepben. Nem fogadták el mint tudóst, mint a halottakkal “szolgáltatásszerűen” kapcsolatot tartó halottlátót. Más helységekből sem jártak hozzá, képességeit így elismerve, felhasználva. Annyit megállapíthatunk, hogy valószínűleg a tudós, látó, mondó szerepről való tudás létezett a fenyőkúti közösség társadalmi terében. Annyira mindenképpen létezett, hogy a közösség tagjai különbséget tudjanak tenni aközött, aki ezt a szerepet ismeri és elhihetően játssza - vagy aki csak színleli, hogy megvannak az ismeretei és a szükséges képességei.

A fent említett szerep és a szerepmegvalósításhoz szükséges tudás tapasztalható-látható, bizonyítható. A szerep vállalója fizikailag jelen van a közösségben. Nem ez a helyzet azonban a magyar néphit legközismertebb hiedelemkéntének, a boszorkánynak az esetében. Tófalvi Andrásné boszorkányok csináltatják meg, név szerint közülük a korondi Kendi Pistánét említi. Majd rejtezése közben is többször beszél boszorkányokról, akik akadályozzák hazatértét - különösen azt, hogy a férjéhez, Fenyőkútra térjen haza.

Akkoriban intenzíven, ma már rejtettebben él Fenyőkúton a boszorkányság mint természetes filozófia (Pócs, 1983); valamint ismert volt és ismert ma is, hogy ki is a boszorkány, jobban mondva: milyen jelekből, viselkedésről ismerhető fel az a személy, aki természetfeletti képességeit felhasználva kárt okoz társainak. Jelenleg is él

Fenyőkúton egy testvérpár, T. Vilmos és T. Zoltán. Feleségeik, T. Ilona és T. Irma évtizedeken keresztül egymásnak nagyon jó sógorasszonyai és szomszédai voltak. 1980-ban azonban összevesztek. T. Irma kertjében, kertásás közben csinálmányt (rontást előidéző anyagot) talált; úgy gondolta, és nyilvánosan is azt hangoztatta, hogy sógorasszonya ásta el a kertben a csinálmányt, hogy őt megrontsa, vagyis: "rátartotta" T. Ilonára, hogy boszorkány. A sógorasszonyok azóta is haragban vannak. Mivel T. Irma a helyi katolikus gyülekezet előénekese, előimádkozója, T. Ilona azóta nem jár templomba; ahol ilyen álszent a hangadó, ő oda nem teszi be a lábát. A férjeik anyja, közös anyósuk öt éven keresztül, haláláig ágyban fekvő beteg volt T. Zoltán házában, tehát T. Irma ápolta őt. Ezalatt T. Ilona egyetlen egyszer sem látogatta meg anyósát, nem segítette semmi ben sem azt, aki őt boszorkánysággal vádolta. Az utóbbi években T. Irma is sokat betegeskedett. Nyilvánosan is mondogatta, hogy a betegségének csináltatás az oka; T. Ilona boszorkány, tudománya van, megcsinálta őt.

Személyesen is találkozhattam T. Ilonával. Ekkor figyelhettem meg a színtén jelenlevő T. Annának, T. Ilona menyének a viselkedését. Amikor arról kérdeztem T. Ilonát, hogy kit tartanak a településen boszorkánynak, és az asszony magát is - gúnyosan - ezek közé sorolta, akkor menyé tiltakozott: ő nyolc éve jött ide férjhez, azóta együtt él anyósával, és ő tanúsíthatja, hogy a vád nem igaz, az ő anyósa nem boszorkány. Többször is visszatért erre a témára, többször bizonygatta igazát. A vádat nem nevetségesnek, hihetetlennek, csupán megalapozatlannak tartotta. Viselkedéséből kikövetkeztető volt, hogy elképzelése szerint ebben a közösségben, melynek ő is tagja:

1. boszorkányok vannak;
2. azt, hogy ki a boszorkány, bizonyos jelekről, viselkedésről fel lehet ismerni.

Ugyanakkor:

1. ő ismeri ezeket a jeleket, képesnek tartja magát arra, hogy felismerje, ki a boszorkány;

2. anyósa nyolc év alatt semmi olyant nem tett, ami gyanút kelthetne;
3. hiába állítják mások (különösképpen anyósa közismert ellensége), a vád nem igaz, az ő anyósa nem boszorkány.

Tófalvi Andrásné, aki elrejtett, az érvényes értelmezés szerint a boszorkányok áldozata volt. A rejtését követő időkből nincs adat arra, hogy ő maga vállalta volna, hogy másokat gyógyítson. Nem vált belőle olyan tudós, aki gyógyít, jósol, vagy, mint azt már említettem, halottlátó. Nem tudnak arról a szemtanúk, hogy bármilyen negatív vagy pozitív célú varázslást (mágiát) űzött volna. A fentebb részletezett rontás-történet, valamint más helyi tapasztalatok arra engednek következtetni, hogy a fenyőközi közösségben akkoriban is, jelenleg is létezett és létezik bizonyos jelenségeknek rontásként való értelmezése, és ennek a rontó személynek a felismerése: vannak boszorkányok, van boszorkányság. Ugyanakkor létezett és létezik az a szerep, melynek elvállalója a rontás elleni védelmet, a rontás elhárítását biztosítja tevékenységével. Ilyen közismert tudósok a Korond melletti Árcsón lakó molnár; a Gyergyón túl lakó kalugerek. Tófalvi Andrásnéval kapcsolatban azonban még csak a gyanúja sem merül fel annak, hogy védelmet vagy elhárítást biztosító tevékenységet végezne. Nem lehet tudni, hogy annak idején tett-e olyan kísérleteket, amelyek azt célozták, hogy a **rontások ellen védő/gyógyító szerepét** magára vállalja. Utólag csak az állapítható meg, hogy bár több emberöltőnyi idő alatt is egyedülálló mindaz, ami itt Fenyőkúton vele történt, közössége az események után nem tulajdonította neki ezt a szerepet.

A továbbiakban azt részletezném, hogy Tófalvi Andrásné egykori rejtésének milyen értelmezései léteztek a helyi közösségben. Ezek mintegy válaszként nyertek formát arra a nagy jelentőségű kérdésre, amely a rejtés-események idején minden, erről tudomást szerző helybeliben megfogalmazódhatott: mit is jelent, hogyan érthető meg, hogyan értelmezhető ez a cselekedet, amely a világ rend-

jére kérdez rá. Az elfogadott válaszok - azaz az értelmezések - mintegy újrafogalmazták a rejtezésnek mint rendkívüli eseménynek a hatására a figyelem középpontjába került problémákat:

1. a transzcendenst megjelenítő személy szavahihetősége,
2. a transzcendenst megjelenítő szerepjátszás okai,
3. az eviláginak és túlviláginak a közösségszámára érvényes viszonya,
4. az újrafogalmazódó közösségi világrendhez való viszonyulás.

1. Tófalvi Andrásné rejtezése kétségkívül ünnepi, rituális viselkedésmódként kezelhető. A rejtező kiválasztja az időpontot, cselekedetével kilép saját normális idejéből. Az érdeklődő résztvevők félreteszik otthoni elfoglaltságaikat; a helyszínre érkezve kiépítik az "előadás" terét: padokat, székeket hoznak, csoportokban letelepednek. Kiemelt jelentőségű a rejtezés kezdete (tulajdonképpen nem az elalvás, hanem a "mondás" kezdete), valamint a rejtezés vége, a hazatérés. Ebben a mindennapitól eltérő saját időben és térben jelenik meg mindaz, ami transzcendens.

A figyelem középpontjában az ágyban fekvő, rejtőző személy viselkedése, szavai állnak. Ezzel kapcsolatosan pedig a kérdések: elhihető-e mindaz, ami látható és hallható? Elaludt-e a rejtező, vagy csak a szeme van lehunyva, hallja a körülötte ülők reakcióit, és ennek megfelelően beszél - azaz csak teszi magát? Vagy valóban transzban van, egy megváltozott valóság veszi körül, és ennek a másik valóságnak a helyszínein jár-kezel, az itt megtörtént eseményekről tudósít? Vagyis, az előzetes ismeretek alapján, egymás közvetlen reakcióit figyelve kell döntenünk a jelenlevőknek: **megtörténik-e mindaz, ami megtörténhet?**

Lehetetlen az akkori helyzeteket pontosan rekonstruálni. Az, hogy ismétlődött, arra utal, hogy mindig azok lehettek többségben, akik elfogadták a felkínált kereteket, újra és újra részesei lettek a **túlvilág-járási rítusának**. Ma megszólaltatott szemtanú szerint "De

ő már el volt rejtve, nem furfangos, mert ez valóban el volt rejtve. Olyan nem lehet akarattal csinálni, mesélni...”. A hitelességet erősíti az is, ahogyan befejeződik a rejtés: “Felébredett, s felült, úgy el volt fáradva, meg volt izzadva...”. A rejtés időintervalluma is mitikus: “Mert már három napja volt, hogy el volt rejtve”. A résztvevők bekapcsolódnak a cselekedetbe: amikor a rejtő halkán, hogy a boszorkányok ne hallják, a férje nevét kiálotta, akkor “mondták az asszonyok: csak harmadikra szólj, András!”; s mivel hazautazás közben bejelentette, hogy éhes, és hogy jó lenne, ha étellel várnák, az asszonyok “egy jó ételt csináltak neki”.

Úgy tűnik, megvalósul a rejtő és hallgatóság egymásra hangolódása a rejtés-esemény alatt. Maga a közösen megteremtett rítus az, amely elhihetővé teszi a történeteket. Lehetnek a résztvevők között olyanok is, akik pillanatig, egy-egy momentumnál kételkednek. De kétségtelen, hogy a rítus lezajlásakor nem ez az uralkodó érzés.

A rítus végeztével a résztvevők visszatérnek a kijózanító mindennapokba. Itt azzal a Tófalvi Andrásnéval találkoznak, aki nem a valóságok között mediál - hanem ugyanúgy mezei munkát végez, állatokat nevel, szomszédokhoz jár, családi életet él, mint a többiek Fenyőkúton. A közösségi viselkedés helyi normái szerint történik ennek a mindennapi viselkedésnek a megítélése.

A szemtanúk, az erről kért helyiek vélekedéséből kiderül: a mindennapokban érvényes értékrend szerint Tófalvi Andrásné nemhogy nem központi, hanem éppenséggel **marginális egyéne** ennek a közösségnek. Több lefokozó elnevezése is közismert volt: “álomfejtő”, “nagy fosoló”, “erősen nagy politikus”, aki “mindent tud, leginkább azt, amit nem kellene”. “Okos asszony, mert tudja kerülni a munkát.” Igaz azonban, hogy ezek a minősítések férfiaktól származnak. Valószínű, hogy a helyi férfitársadalomban Tófalvi Andrásné határozottan népszerűtlen volt. Valószínű, hogy az átlagosnál többet jött-ment, egyik asszonytól a másikig, híreket vitt, eseményekről számolt be, történeteket magyarázott-értelmezett. Lakása az asszonytársadalom találkozási helye volt. Álomfejtőnek is azért nevezték, mert asszonytársai val együtt az álmokhoz hasonló hiábavaló,

mellékes eseményekről tárgyaltak állandóan; "hazugságokat", a valóságtól eltérő értelmezéseket talált ki: "...valamelyik valamit mondott, s ő arról aztán olyant szöött, érte-e, hogy immár három tetővel adta be, mikor aztán az ötödiknél vagy hatodiknál mesélte...". Tudatában volt annak, hogy ferdít, hogy valótlant állít: nem vállalta azt, amit mondott: "Elmondta, hogy komámasszony, itt ilyen történt ugye, s ott olyan történt, s ahogy ment el: de az én szóm ne legyen, én nem mondtam semmit, ugye". Mindenről kellett hogy tudjon, ami a helységben történik: "Me ugye, az ilyen olyan volt: el kell fusson két percig, s megjárja magát, hogy hallám, valami újság van-e, vagy mi a csuda...". Azért volt "erősen nagy politikus", mert a szerzett információkat mindig a maga elképzelése, fantáziája, a maga érdeke szerint eltorzítva adta tovább; ezzel családi kapcsolatokat rontott meg, emberek becsületén ejtett foltot.

Ebben az egyértelműen férfi-dominanciájú társadalomban viselkedésével nem illeszkedett az elvárt normákhoz. Ezért lehet azt mondani, hogy a nagy eseményt, a rejtezését sem vették komolyan, tudása csak az asszonyok, de nem az egész közösség előtt tette elismertté. A túlvilág-járásáról általánosan elterjedt vélemény, hogy: "...igen, s annál egyéb semmi..." - azaz: hazugság, kitaláció az elejétől a végéig. A rejtezés-eseményekről beszámoló szemtanúk állásfoglalása sem egyértelmű, ők sem tudják kivonni magukat a megszilárdult közösségi álláspont befolyása alól. Egyrészt erősítik, hogy "...aludt, meg volt meredve az ágyban. Három kerek napig így volt! A nem tette magát!" - másrészt elismerik, hogy "...ott voltam, leánka voltam, hogy milyen hülyeségeket beszélt"; "...odabolondította az embereket...". Ma már nincs olyan ember ebben a közösségben, aki a kérdező idegennek egyértelműen azt állítaná, hogy Tófalvi Andrásné valóban transzcendens utazásra lett volna képes; sőt, úgy gondolom, hogy olyan sincs, aki valóban meg lenne győződve, hogy az egykor történt eseménysorozat valóban rendkívüli, "csoda" lett volna.

2. A Tófalvi Andrásné cselekedeteinek mint a transzcendenst megjelenítő szerepjátszásnak többen többféle okait vélik felfedezni.

Világosan elkülöníthető két domináns okmagyarázat. A bemutatottakból kiderül, hogy az első eseményt az asszony szülei, rokonsága egyértelműen csináltatásként kezelik, és ennek értelmében cselekszenek. Az ő felfogásukban az ok transzcendens: természetfeletti erővel rendelkező személyek mágiikus cselekedete. Archaikusnak nevezhető mentalitásuk (lásd Lévy-Bruhl 1922, C.G.Jung 1993) szerint ilyen személyek léteznek, tevékenykednek. Az ellenük való védekezés, a gyógyítás formái is ehhez a gondolkodásmódhoz ill eszkednek. Em-lítettük, hogy a "rátartás" (ráfogás), az, hogy a kárt boszorkánysággal magyarázzák, s hogy a károkozót boszorkánynak tekintik, ma is tapasztalható Fenyőkúton.

A rejtezés szemtanúival, Tófalvi Andrásné kortársaival 1984 és 1992 között több alkalommal folytattam az eseményeket felidéző, az eseményeket magyarázó beszélgetéseket. Legtöbb fejtegetés a rejtezést racionális, a helyi társadalomban közismert, más eseteket is ezzel magyarázható okra vezeti vissza. Tófalvi Andrásné szerepjátszásával azt szerette volna elérni, hogy a férje megengedje, hogy ő visszatérjen a katolikus vallásra. Ebben a szándékában támogatták őt szülei: "Nem akarták a szülei, hogy unitárius legyen... s azért csinálta az anyja, nagy katolikusok, s azért hisztériáztak, hogy engedje meg az ura, legyen katolikus...".

Korondon és a hozzá tartozó tanyákon a lakosság mintegy kétharmada katolikus, egyharmada unitárius. Gyakoriak a vegyes házasságok. Két család rokoni szövetkezését, a házasságot megelőző időszakban, az udvarlás-párvalasztás idején abban is ki kell egyezni, hogy milyen lesz a vallások együttélése a családban. A hagyományos kiegyezési mód: a házastársak megőrzik különböző vallásukat, az utódok közül a fiúk az apa, a lányok az anya vallását veszik fel. Vannak azonban kivételek is, amennyiben a felek máshogy egyeznek meg. A fontos ebben az esetben az, hogy a kompromisszum mindkét fél által elfogadott és betartott legyen.

A gyakorlatban a kompromisszumot a helyzeteknek megfelelően újra és újra meg kell kötni. A családi egyezkedések a férj és

feleség közötti pozícióharc színterei lehetnek. T. Annakatolikus; apja unitárius volt, anyja katolikus. Udvarolt neki egy unitárius legény, szerették egymást. Anyja nem engedte, hogy összeházasodjanak. Visszatért a fogságból egy katolikus legény, az is udvarolni kezdett neki, az anyja a férj véleményével is szembeállva "felpártolta" - és így a lánynak bele kellett nyugodnia abba, hogy az anyja által választott katolikus legényhez megy férjhez.

A. Imre családja unitárius vallású. Leányának 1992 májusában volt az esküvője, katolikus legényhez ment férjhez. Felvette a katolikus vallást. Ugyanakkor a két nagyobbik gyerek, a két fiú katolikus feleséget hozott; feleségeik felvették az unitárius vallást. Az apa ragaszkodott elvéhez: amennyiben nem egyvallásúak, az asszony vegye fel a férj vallását. Ezt az elvet, a hagyomány ellenében, érvényesíteni tudta.

Visszatérve Tófalvi Andrásnéra: a beszámolóik szerint a házasság után férje nyilvánosan kérkedett azzal, hogy egy ilyen "nagy katolikus" család lányát sikerült a saját vallására téríteni. A rejtezés-cselekedet nyomán megfogalmazódó követelés, hogy felesége álljon vissza a katolikus hitre, **a férj domináns pozíciója ellen indított harc** jele.

Rejtezés-szerepjátszásával Tófalvi Andrásné nyilvánossá tette, hogy férje nem képes őt sem megóvni a rontástól, sem meggyógyítani. A hiedelemtudat nyújtotta eszköztárat felhasználva, a közösség hiedelem-konzensusára támaszkodva, Tófalvi Andrásné fokozatosan kiépített egy cselekvéssort. Ezzel megfogalmazott egy értelmezést a saját és a családtagok viszonyáról: ki is az, aki őt betegségében támogatja, a gyógyulását segíti; ki az, akit tudása a családban társa fölé emel. Ezt elfogadtatva, sikerült megerősítenie a saját vezető pozícióját a családban. Ugyanakkor a helyi társadalom egy része, a helyi asszonytársadalom számára sikerült ideig-óráig líderré válni. A rejtezés oka lehetett az, hogy vallást akart változtatni; de a rejtezés-cselekedetek **funkciója** egyértelműen az volt, hogy **átszervezte vele a családi dominancia-viszonyokat**. Emlékeztetni szeretnék itt a rejtezés-esemény egyik, a szemtanúk által kiemelt momentumára: a

hazaérkezésre. Ebben felidéződött a családi alaphelyzet: neki lehetséges választani szülei és férje között; férje legyen hálás neki, amiért most is, újra őt választja.

Célját elérte: neki volt döntő szava a családban egészen addig, amíg gyerekei át nem vették a gazdaság vezetését. Köztudott volt, hogy "betegesnek tartotta magát", és erre hivatkozva akkor dolgozott, amikor akart, és annyit dolgozott, amennyit tetszett neki. Kivételezett helyzete akkor szűnt meg, amikor felnövő gyerekei egyre inkább háttérbe szorították; férje halála után kényszerítették, hogy álljon át újra az ő vallásukra. Ez, mint a bevezetőben említettem, meg is történt.

3. Egykor is, ma is mindazok számára, akik Tófalvi Andrásné rejtezéséről beszélnek vagy csak gondolkoznak, megkerülhetetlen a transzcendens létének és élet megnyilvánulási módjainak a kérdése. A legracionálisabb okfejtéseket produkálóok számára is nyilvánvaló a probléma kettőssége: abban, hogy Tófalvi Andrásné rejtezés közben a túlvilágon járt, a kérdéses Tófalvi Andrásné szavahihetősége, vagyis az, hogy nem lehetett éppen ő az, aki erre képes; a transzcendens nem ilyennek nyilatkozik meg. Ugyanakkor: mindez nem a tagadása annak, hogy transzcendens létezhét. De akkor milyenként létezhét, és hogyan lehetséges a vele való kapcsolatteremtés?

Az evilágit és a túlvilágit összekapcsoló viselkedés az emberi kultúrákban a megváltozott tudatállapot (altered state of consciousness) eredménye. Ezt a viselkedésmódot/állapotot nevezik transz-nak, extázisnak, elragadtatásnak, vízióknak vagy rejtezésnek. Az így létrejövő, amindennapitól eltérő, másik valóság **társadalmi tényezősége tagadhatatlan** (Bourguignon 1973, Goodmann 1988).

Ezek a társadalmi tények azonban sokféle kulturális minta szerint szerveződnek. Amit elmond az, aki elrejtezik: a látomásnak a közösség számára érthetőnek és elfogadhatónak kell lennie. Hiszen a rejtező túlvilága - az ő túlvilága is. Oda távoznak az egykori rokonok, ismerősök, akik ma már halottak. Ez a túlvilág tehát az élet utáni állomás. Topográfiaiilag nem is nagyon távoli, nem is nagyon

ismeretlen a vidék: Jeruzsálem kútja például, ahol a világháború alatt hadifogolyként falubeliek is megfordultak.

A rejtezés alatt produkált látomás a másik valóság újraszervezése. A kérdésre, hogy milyen is a másik valóság, egy konkrét válasz. Ez a válasz egyeseket kielégít, másokat nem. Ebben az egyéni, csoportpszichikai tényezők is szerepet játszanak. Utólag azonban újra és újra átbeszélve az eseményt, kialakul a válaszok közösségi elfogadottsága: hagyományhoz-illesztése, átértelmezése. Ehhez jelentős mértékben hozzájárul a hivatalos vallásgyakorlat rítusainak hatékonysága, valamint a mindennapokban az evilág-túlvilág kérdéseire választ kereső mikroyakorlat: az álmok elmondása, magyarázása.

A transzcendens különleges, rituálisnak mondható megjelenítése volt egykor Tófalvi Andrásné rejtezése. A mai szkeptikus állásfoglalásokat hallgatva sincs okunk kételkedni abban, hogy akkoriban Fenyőkúton sokak számára **átélhető volt a rítus nyújtotta valóság**, elfogadható volt a rejtezésben elmondott víziók megjelenítette túlvilág.

4. A történelmi változások többször is kialakítottak a Székelyföldön olyan helyzeteket, amelyekre a helyi közösségek fokozott pszichikai készültséggel, mintegy krízissel (3) válaszoltak. Két világháború során három államhatalom-váltás következett be. 1948 után a társadalom átpolitizálására, diktatórikus irányítására, valamint a paraszti, "földhöz kötött identitás" mesterséges átformálására történt egy mindeddig példa nélküli, negyven évig tartó kísérlet.

Úgy gondolom, hogy a krízis jelei voltak azok a rejtezések is, melyekre ma is emlékeznek az itteni, említett közösségekben. Hiszen ezek a jelenségek 1920-ban és az azt követő években, valamint 1949-ben következtek be, amikor a történelmi fordulatok eredményeképpen a kisközösségi, egyéni sors vált bizonytalanná az eddigi világértelmezés nyújtotta támpontokhoz képest. Éppen akkor nem lehetett előre látni a "jövőt", amikor erre a legnagyobb szükség lett volna. Mindenképp a helyi közösségek fokozott szociálpszichikai

érzékenysége, a hasonló jelenségekre való ráfigyelése áll az események háttérében.

Ugyanakkor figyelembe kell venni Fenyőkút sajátos történeti helyzetét is. A XIX. század folyamán egyre többen költöztek ki Korondról a "hegyre". Ezek a családok fizikailag gyorsan kialakították környezetüket: erdőt irtottak, szántóföldet hasítottak, tanyát építettek. Egy nemzedéknyi idő alatt egy család az erdőből a gazdálkodásához, megéléséhez szükségét teret hasított ki, tagolt át és megkezdte ennek beélését. A fizikai-gazdasági élettér kialakításával nem volt párhuzamos a társadalmi-szellemi élettér kialakítása. Mindenekelőtt azért nem, mert a tanyák fizikailag is messze estek egymástól. Ugyanakkor a kiköltözöttek egykori közösségük tagjainak tudták magukat, szocializációs, rokon, kisközösségi kapcsolataik oda fűzték őket. Gyakorlatilag azonban egyre kevesebb kapcsolattartási alkalmon vettek részt; **eltávolodtak és elmagányosodtak**. Ezzel az elmagányosodási folyamattal párhuzamosan indult be a szomszédokkal, új, egyelőre inkább fizikai közösségük tagjaival való kapcsolatteremtő, kapcsolattartó formák kialakítása, működtetése. A fizikai-gazdasági világteremtést követnie kellett a társadalmi-szellemi értelemben vett világteremtésnek, az új, **általános, de mégis helyi világrend kialakításának**. A fizikai természetnek kultúrtermészetté való átalakításával párhuzamosan, az eddigi kapcsolatok, ismeretek mellé új kapcsolatokat kialakítva, új ismereteket szerezve kellett megfogalmazni a fenyőkúti közösségi világrendet: meg kellett teremteni a helyi élet szimbolikus alapjait. Ha igaz az, hogy az ember és az embercsoportok legfontosabb tulajdona az életüket szervező, világukban eligazító szimbólumok (Geertz 1994: 76), akkor legalább ennyire igaz, hogy ezeket a szimbólumokat újra és újra kell fogalmaznunk. Normális esetekben a mindennapi élet apró karbantartó rutinjai, az ünnepek díszes ceremóniái, valamint a szocializáció célirányos folyamatai végzik ezt. Krízisállapotban azonban, amikor a rendezetlenség és előreláthatatlanság mentális stresszeket okozhat, elsődleges fontosságúvá válhat minden újraértelmező egyéni vagy közösségi tevékenység.

Értelmezésem szerint Tófalvi Andrásné rejtezése a helyi közösség számára a világban eligazító szimbólumok újrafogalmazásának kiemelt alkalmát jelentette. Élők és holtak, fenyőkútiak és korondiak kerülnek egyazon közösségbe. Fizikailag, újra és újra, természetesen csak fenyőkútiak, élők, a rejtezés-esemény résztvevői: mindazok, akik eljönnek, mert hisznek, ugyanis hinni akarnak a csodában; de virtuálisan-potenciálisan holtak, egykoriak, távollevők is.

A csoda alkalmat teremt a résztvevők számára, hogy az ismeretlen és az elviselhetetlen formát nyerjen, és így ismerőssé és elviselhetővé váljon. Mert végül is a közösségi világrendnek nem a milyensége, hanem a káosszal szembeni rend-szerűsége a fontos. A kételkedőket is elsősorban ez győzi le: hinni akarják, hogy létezik a (valamilyen, olyan-amilyen) rend.

Fenyőkútiak, hívők és hitetlenek elsősorban nem azért gyűlnek “minden este, mintha virrasztóba mentünk volna” a rejtező Tófalvi Andrásné köré, hogy látomásait hallgassák. Ott, akkor **világuk rendjével szeretnének kapcsolatot teremteni, hogy bizonyosságot nyerjenek.**

Ha elhihető, amit látnak és hallanak, akkor megtörténik mindaz, ami megtörténhet.

Jegyzetek

1. Lásd a Szöveg melléklet e tanulmányhoz tartozó részében a Tófalvi Andrásnéról, valamint más helyi rejtezőkről szóló beszámolókat.
2. Lásd az ezt bemutató szövegeket a Szöveg mellékletben, a "...sokféle jel vót égen sföldön..." A krízis kulturális jelentése székel yföldi falusi társadalmakban című tanulmányra vonatkozó részben.
3. A krízis fogalmának értelmezésére, kulturális, társadalmi szerepének meghatározására vonatkozó kísérletemet lásd a kötet következő tanulmányában.